

Tartu Ülikooli ajaloo muuseumi teadustöö 2006–2010

LEA LEPPIK

TÜ ajaloo muuseumi teadusdirektor

Tartu Ülikooli ajaloo muuseumi teadustööle on suuna andnud muuseumi vajadused ja ühiskonnas aktuaalsed tähtpäevad. Teiselt poolt on jõudumööda püütud tegelda ka fundamentaalsemate küsimustega. Enamik muuseumitöö valdkondi eeldab materjali teaduslikku läbitöötamist. Eestis ei ole olnud teist teadusajaloo muuseumi ja kellegi valduses pole sedavõrd mahukat ajalooliste teadusriistade kogu. Muuseumitöötajad peavad suutma seda kõike korrastada, kirjeldada ja konteksti asetada. Konteksti loomise vajadus eeldab omakorda üldisemaid teadmisi teadusajaloost ja Tartu ülikooli ajaloost. Nii ei ole uurimistööst tegelikult pääsu. Muuseumis puuduvad teadurid ja teadustöö pole kellegi põhitegevus. Sellest hoolimata on muuseumi töötajad avaldanud publikatsioone nii kodu- kui ka välismaistes väljaannetes, esinenud aktiivselt konverentsidel ja ettekandepäevadel. Ilmunud publikatsioonid ulatuvad populaarteaduslikest voldikutest tõsiteaduslike monograafiateni.

Muuseum korraldab regulaarselt aastapäevakonverentse muuseumi aastapäeval 6. detsembril (vt konverentside ja teaduspäevade nimekirja) ja annab välja trükist „Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi”, millel alates 2006. aastast on jälle toimetuskolleegium, mis alates

2009. aastast (nr XXXVII) on rahvusvaheline. Peale selle on muuseum koostanud ka muid trükiseid ja veebiväljaandeid (vt publikatsioonide nimekirja).

Igal aastal on muuseumi tegevust suunanud mingi konkreetne tähtpäev või suurem ettevõtmine. 2006. aastal tähistati muuseumi 30. aastapäeva ja planeeriti ekspositsiooni uuendamist – kõik muuseumi töötajad tegid selleks palju ettevalmistavat tööd. Ekspositsiooni uuendamine aga takerdus meist mitteolenevatel põhjustel. Riikliku humanitaar- ja loodusteaduslike kogude programmi raames kaardistati (2006–2007) Tartu ülikooli teaduskollektsioonid, parandati muuseumi mõnede spetsiifiliste kogude hoiutingimusi ja alustati fotokogu digiteerimist (Leili Kriis).

2007. aastale andis näo ja sihi Tartu ülikooli 375. aastapäev. Enamjagu muuseumi tegevusest oli sellega nii või teisiti seotud, mõnigi korraline tegevus tuli juubeliürituste tõttu edasi lükata. Samal ajal tegeles Terje Lõbu ka Eesti teaduse biograafilise leksikoni kahe viimase köite koostamisega (seda projekti toetas riiklik programm „Eesti keel ja rahvuslik mälu”). Terje Lõbu koostas umbes 110 artiklit (algustähega R, T, U). Leksikon ootab trükkimist. Sai alguse osalus sihtfinantseeritava teadusteema „Ideede ja teooriate levik ja retseptatsioon Baltimaades Rootsi ja Vene võimuperioodil (17. saj. – 20. saj. algus)” uurimises ja osalus programmi Nordic Spaces rahastatavas rahvusvahelises projektis „Baltic Regionalism. Constructing political space(s) in Northern Europe, 1800–2000” (L. Leppik, juht Pärtel Piirimäe).

2007. aastal algas koostöö ka Kesk-Euroopa ülikooliga Ungaris. Sealne professor Victor Karady sai Euroopa Teadusuuringute Nõukogult (ERC, *European Research Council*) grandit teemal „Kesk- ja Ida-Euroopa multietniline ja multikonfessionaalne eliit. Eesti, Ungari, Läti, Slovakkia, Transilvaania ja Vojevoodina võrdlus” („Ethnically and Confessionally Composite Elites in East Central Europe. Estonia, Hungary, Latvia, Slovakia, Transylvania, Voivodina in comparison (cc. 1900–1950)”). Lea Leppik oli selle Eesti-osa koordinaator (2008–2011). Projekti raames on arhiivandmete põhjal koostatud ja täiendatud andmebaase Tartu ülikooli, Tartu Veterinaaria Instituudi ja professor Rostovtsevi eraülikooli üliõpilaste kohta aastail 1880–1947, kaitstud kaks magistritööd (Jaanika Seli „Tartu Riikliku Ülikooli üliõpilaskonna andmebaasistamine. 1944–1947” ja Karin

Partsi. „Andmekaitse õiguslikud aspektid õpilaste digitaalse andmebaasi loomisel haridusasutuses”), üks lõputöö ja neli seminaritööd. Valmimas on Toomas Hiio doktoritöö. Kogutud andmed tuleb edaspidi laiemalt kättesaadavaks teha.

2007. aastal hakati koostama tähetorni restaureerimise ja muuseumiks arendamise projekti, mis esitati Ettevõtluse Arendamise Sihtasutusele (Reet Mägi, Viljar Valder, vt Reet Mägi ülevaadet sellest projektist).

2008. aastal algas tähetorni muuseumi sisuline ettevalmistamine. Õnnestus saada UNESCO osalusprogrammi toetus tähetorni e-raamatu koostamise jaoks (projektijuht R. Mägi). Projekti tulemusena valmisid 2009. aasta lõpuks e-raamatud tähetorni ajaloost eesti, inglise ja vene keeles. Partneriteks olid Soome Maa-amet, Tartu Observatoorium ja Teaduskeskus Ahhaa. Peale muuseumitöötajate kirjutasid artikleid Erik Tago, Jaak Jaaniste, Jüri Randjärv, Karin Kollo, Imbi Tehver, Eda Tursk, Tõnu Tuvikene, Pekka Tätilä ja Olga Heinloo. Piltidega aitasid Helle Jaaniste, Jaan Pelt jpt. Tõlkinud on Malle Salupere ja Mall Tamm. Kogu materjali retsenseeris ja koostamist konsulteeris Tõnu Viik. Interaktiivne vorm on teostatud ülikooli multimeedia talituses (Pärt Erikson). Laialdase koostöö tulemusel valmis sisult palju uut sisaldav ja atraktiivne Tartu tähetorni tutvustav e-raamat, mis on tähetorni 200-aastase ajaloo vääriiline. E-raamat on kättesaadav ka veebis: http://www.ut.ee/REAM/E_raamat/astro.html

2009. aasta oli rahvusvaheline astronoomia-aasta, mille puhul valmis näitus „Struveta poleks satelliittelevisiooni” (U. Paloveer, L. Leppik, V. Valder). Täpsustati Struve-aegsete instrumentide ajalugu ning uuriti nõukogude ajal Tartus tegutsenud lunoidivaatlusjaama ajalugu. Kogu aasta jooksul valmistati ette tähetorni ekspositsiooni. Tähetorni ja sellega seotud teadusalade ning isikute ajaloo uurimiseks tehti arhiiviuuringuid, koguti mälestusi ja esemeid (sh peaaegu täiskomplekt endise lunoidivaatlusjaama sisustust, seisograafe jm) ning nende kohta käivat infot. Saksa Akadeemilise Välisvahetusteenistuse (DAAD) stipendiumi toel viibis L. Leppik kuu aega augustis teadustööl Saksamaal (Münchenis, Bambergis, Berliinis, Potsdamis, Leipzигis ja Hamburgis). Kogutud materjalid võimaldasid kirjutada tähetorni e-raamatusse peatükid endiste Tartus tegutsenud teadlaste edasisest käekäigust Saksamaal.

Teine suurem töö oli rahvusülikooli 90. aastapäevale pühendatud näituse ettevalmistamine, mis võimaldas uuendada kogu endise XX sajandi püsiekspositsiooni saali (T. Lõbu). L. Leppik oli rahvusülikooli juubeli korralduskomisjoni liige.

2009. aastal valmis paljude aastate töö tulemusena interaktiivne kaart, millele kanti Eestiga seotud teadlaste nimesid kandvad kohad üle maailma (T. Lõbu, Erki Tammiksaar, Veronica Irmann). Projekti toetas Keskkonnainvesteeringute Keskus (KIK) ning see viidi ellu koostöös loodusmuuseumiga. Kaart on veebis kättesaadav aadressil <http://unite.ut.ee/teadus/>

2010. aastal oli muuseumi teadustöö seotud ennekõike tähetorni 200 aasta juubeli ettevalmistustega, millesse kaasati praktika korras ka Tartu ülikooli museoloogiaüliõpilasi, kes töötasid läbi astronoom Taavet Rootsmäe elu ja tegevust puudutavaid materjale, väljundiks teaduspäev ja sellega kaasnenud väljapanek. 300 aasta möödumist Rootsi-aegse ülikooli tegevuse lõppemisest ja Eesti ala ühendamisest Vene impeeriumiga pidas meeles muuseumi aastakonverents „Tartu ülikool ja Põhjasõda”.

TÜ ajaloo muuseumi korraldatud konverentsid ja teaduspäevad

8. veebruar 2006	Teaduspäev „Matemaatikast Tartu ülikoolis läbi 400 aasta”.
15. september 2006	Teaduspäev „Toomkirik 200 aastat ülikooli teenistuses” (koos Tartu Ülikooli raamatukoguga).
6.–7. detsember 2006	Rahvusvaheline konverents „Uurimisreisid ja muuseumikogud” (pühendatud Tartu Ülikooli ajaloo muuseumi 30. aastapäevale, koos näitusega Krusensterni ümbermaailmareisist, koordineeritult näitusega TÜ-AM-s oli näitus ka Eesti Ajalooarhiivis).
12. detsember 2006	Teaduspäev „Polüglott Pent Nurmekund 100” (koos Haridus- ja Teadusministeeriumiga).
20. detsember 2006	Teaduspäev „Keisritohter Philipp Jakob Karel 200” (koos ÕES-iga).

10. mai 2007 Professor Kondakovi 150. sünniaastapäevale ja TÜ keemiaosakonna taastamise 60. aastapäevale pühendatud teaduspäev.
4. oktoober 2007 Rahvusvaheline konverents Tartu Ülikooli 375. aastapäevaks „Early modern University idea and the University of Tartu”.
10. november 2007 Mardilaada seminar Eesti-Soome kultuuri-suhetest Helsingis (koostöös ERM-iga).
6. detsember 2007 Tartu Ülikooli ajaloo muuseumi aastakonverents „Teadus rootsiaegses Tartu ülikoolis”.
25. märts 2008 Skytte päev „425 aastat esimeste jesuiitide jõudmisest Tartusse” (lisaks kahele ettekandele jesuiitide teater „Kuldvasika lugu” Tartu üliõpilasteatrilt, kontsert, Skytte medali üleandmine Dag Harteliusele).
28. aprill 2008 Teaduspäev „70 aastat Eesti Teaduste Akadeemia avaistungist Tartus” (12 lühiettekannet 12 esimesest akadeemikust). Ürituse jätkuna korraldati Kuku raadios augustis-septembris teadussaadete sari „Kukkuv õun”, kus samad esinejad rääkisid akadeemikutest pikemalt. Nii teaduspäeval kui ka raadios pidasid ettekandeid muuseumi töötajad Urmet Paloveer („Akadeemik Julius Mark”) ja Toomas Pung („Akadeemik Paul Kogermann”).
10. november 2008 Teaduspäev „100 aastat erakõrgharidust Eestis”.
- 5.–6. detsember 2008 muuseumi aastakonverents „Nõukogude teadus – sisult sotsialistlik, vormilt rahvuslik?” (koostöös Eesti Maaülikooli teadusloouurimise keskusega, 18 ettekannet, sh kolm esinejat Venemaa TA-st). Näidati kahte nõukogudeaegset õppefilmi Eesti Filmiarhiivi kogudest.

13. veebruar 2009 „Rudolf Säre 100” (koostöös Eesti Maaülikooliga).
22. mai 2009 „Eduard Laugaste 100” (koostöös TÜ rahvaluule õppetooli ja Eesti Kirjandusmuuseumiga).
25. september 2009 Teadlaste öö. Lavastati XVII sajandi dissertatsiooni ettekanne ehk kohtumine XVII sajandi astronoomiga.
6. detsember 2009 Astronoomiline huvipäev ja e-raamatu „Tartu tähetorn“ esitlus.
9. veebruar 2010 Ettekandepäev „Tartu ülikooli üliõpilane ja Poola Vabariigi president Wladislaw Raczkiewicz 125” (koostöös Poola saatkonnaga). Tartu ülikooli rektor Alar Karis ja Poola Vabariigi suursaadik Eestis Tomasz Chłoń avasid Władisław Raczkiewiczi mälestustahvli Juridicumis (Näituse 20).
25. mai 2010 „Astronoom Taavet Rootsmäe 125” (koostöös Tartu observatooriumi ja TÜ ajaloo ja arheoloogia instituudiga, ühendatult muuseoloogiaüliõpilaste praktikumiga).
7. oktoober 2010 Ülo Leppik kandis arstiteaduskonna päevadel ette Nikolai Pirogovi kõne aastat 1836 „Publiku eelarvamustest kirurgia suhtes”. Välja olid pandud Pirogovi-Schlateri anatoomilised tabelid muuseumi kogudest.
25. november 2010 Nikolai Pirogovi 200. sünniaastapäeva tähistamine Pirogovi platsil, kuhu oli ehitatud Krimmi sõja aegne ja nüüdisaegne väli-laatsaret. Kaasatud olid muuseumitöötajad ja anatoomikumi giidid, eelnes üsna tõsine sisuline ettevalmistus. Muu hulgas tehti üritusele reklaam 23. novembri hommikutelevisioonis.
6. detsember 2010 Muuseumi aastakonverents „Tartu ülikool ja Põhjasõda”.

22. detsember 2010 Tähistati avalikult 200 aasta möödumist tähetorni hoone valmimisest. TÜ ajaloo ja arheoloogia instituudi museoloogia eriala üliõpilane Liisa Kallas valmistas ette ajastukohase muusikaga slaidiprogrammi „Tartu 1810”. Muuseumis ette valmistatud allikmaterjali alusel kirjutas Margus Kasterpalu üritusel ette kantud toreda näitemängu.

Muuseumi publikatsioonid 2006–2010

- Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi*, XXXV (Tartu, 2006), toim. L. Leppik (175 lk)
Uurimisreisid ja muuseumikogud. Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi, XXXVI (Tartu, 2008), toim. L. Leppik (160 lk)
Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi, XXXVII (Tartu, 2009), toim. L. Leppik (192 lk)
Nõukogude teadus – sisult sotsialistlik, vormilt rahvuslik? Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi, XXXVIII (Tartu, 2010), toim. L. Leppik (204 lk)

Muuseumi töötajate kaitstud dissertatsioonid

- Lea Leppik, PhD (ajalugu), *Tartu Ülikooli teenistujate sotsiaalne mobiilsus 1802–1918* (Dissertationes Historiae Universitatis Tartuensis. 11) (Tartu: Ülikooli kirjastus, 2006), 309 lk.
Terje Lõbu, Magister artium (ajalugu), *Regionaalsete joonte ühtlustamise katsed 1920.–1930. aastail Võrumaa hariduselu näitel* (Tartu, 2006).
Leili Kriis, Magister artium (ajalugu), *Tartu ülikooli kirurgiakliiniku fotokogu 1860–1918* (Tartu, 2007).

Raamatud

- TÜ ajaloo muuseumi toel valmis koguteos *Universitas Tartuensis 1632–2007*, koost. Toomas Hiio, Helmut Piirimäe (Tartu: Ülikooli kirjastus, 2007), 835 lk.
Ülikooli juubelialbum „*Universitas Tartuensis*“ (Tartu, 2007), koost. Juhani Püttsepp, Lea Leppik (135 lk)

E-raamat: *Tartu ülikooli kolleksioonide kaardistamine 2006–2007* (Tartu, 2008), koost. Kersti Lust, Lea Leppik <http://www.ut.ee/ajaloomuuseum/TY-kaardistamine.pdf>

Leili Kriis, *Historical Photos of the Surgery Clinic of Tartu University 1860–1918: Clinical cases from the history of modern surgery* (Saarbrücken: Lap Lambert, 2010), 264 lk.

Näitusekataloogid

Voldik „*Adam Johann von Krusenstern*”, Koost. Terje Lõbu (eesti, inglise, saksa ja vene keeles), 2006

Näituse „*200 aastat ümbermaailmareisist Adam Johann von Krusensterni juhtimisel*” kataloog, koost. Terje Lõbu koostöös Eesti Ajalooarhiiviga, 2006

TÜ ajalehe erinumber 1. 12. 2006

Vaimuelust XVII sajandi Liivimaal/Intellectual Life in 17th century Livonia. Näituse kataloog, koost. L. Leppik, Kadri Tammur, tõlkinud Ilmar Anvelt, kujundanud Maarja Roosi (Tartu, 2007)

Tervise kaitse. Näituse kataloog. Koost. Terje Lõbu (Tartu, 2008).

Populaarteaduslikud väljaanded

Loodusteadused. Leiutisi ja avastusi keiserlikus Tartu ülikoolis. 4, koost. Lea Leppik, Erki Tammiksaar (Tartu, 2006).

E-raamat „Tartu Tähetorn” (Tartu: Tartu Ülikooli ajaloo muuseum, 2009), toim. Lea Leppik <http://www.ajaloomuuseum.ut.ee/vveraamat/>

E-book „Tartu Observatory” (Tartu: University of Tartu History Museum, 2009), ed. Lea Leppik <http://www.ajaloomuuseum.ut.ee/vvebook/>

E-book „Тартуская обсерватория” (Тарту: Музей истории Тартуского университета, 2009), сост. Lea Leppik

Muuseumitöötajate ettekanded rahvusvahelistel konverentsidel 2006–2010

2006

Lea Leppik: „Die Universität Tartu als Erinnerungsort der Esten” rahvusvahelisel konverentsil „Die baltischen Städte Riga und Tartu als Erinnerungsorte” Tartus 29. juunil 2006

- Lea Leppik: „Deutschbalten in den Republiken Estland und Lettland” Balti ajaloo seminaril Liepājas 25.–27. septembril 2006
- Lea Leppik: „Tartu University and the Market for Medical Services in 19th Century” XXII Balti teadusajaloo konverentsil Vilniuses 5.–7. oktoobril 2006
- Terje Lõbu: „Vana-Laitsna valla eestlased” Läti Vabariigi Aluksne rajooni Veclaicene vallavalitsuse korraldatud eestlaste päeval 8. juulil 2006
- Reet Mägi: „Promoting Public Understanding of Science and Knowledge: University of Tartu Museums and Cultural Tourism” Euroopa ülikoolide koostöövõrgustiku UNIVERSEUM aastakonverentsil „Inventorying and preserving university collections – for what?” Prantsusmaal Strasbourgis 22.–24. juunil 2006
- Reet Mägi: „Two Centuries of University of Tartu Observatory” rahvusvahelisel konverentsil „The Struve Arc and Extensions in Space and Time” Rootsis Haparandas 13.–15. augustil 2006
- Toomas Pung: „Oettingen’s anemograph” XXII Balti teadusajaloo konverentsil Vilniuses 5.–7. oktoobril 2006

2007

- Lea Leppik: „Zur Frage der Herkunft von Deutschen an der Universität Tartu in den Jahren 1919 bis 1939” Academia Baltica seminaril „Baltische Deutsche. Der deutsche Bevölkerungsteil Rigas und anderer Städte von 1900 bis zur Umsiedlung” Flensburgis 28. aprillil 2007
- Lea Leppik: „Social Mobility and Career Patterns of Estonian Intellectuals in the Russian Empire” Kesk-Euroopa ülikooli konverentsil „Elite Formation, Modernization and Nation Building (19th and 20th Centuries)” Budapestis 5. mail 2007
- Lea Leppik: „Markt für die medizinische Dienstleistungen und die Modernisierung der Gesellschaft am Beispiel von Stadt Tartu/Dorpat im 19. Jahrhundert” Hamburgi ülikooli ja Hansaparlamenti konverentsil (Hanse-Tagung) Hamburgis 14. juunil 2007
- Lea Leppik: vaatmik „Mapping of the Collections of the University of Tartu” (teostas Margot Sakson) ICOMi konverentsil UMAC-i seksioonis Viinis 21. augustil 2007

2008

Lea Leppik: „Provincial Reform of Catherine II and the Baltic Common Identity” rahvusvahelisel konverentsil „Ideas as Formative Forces of Regional Identity. Baltic Regionalism. Constructing political space(s) in Northern Europe, 1800–2000” Tartus 2.–3. mail 2008

Lea Leppik: „Popularising science at the Republic of Estonia 1920–1940” XXIII Balti teadusajaloo konverentsil Riias 9. oktoobril 2008

Terje Lõbu: „Tartu ülikooli muusikadirektor 200” rahvusvahelisel konverentsil „Musikleben an der Universität Tartu 1920–1940” Tartus 1.–2. oktoobril 2008

Reet Mägi: „Cooperation between University Museums, the State and the City as a Key to Success”, põhiettekanne Soome ülikoolide ja kõrghariduse ajaloo teadusliku koostöövõrgustiku konverentsil Helsingi Tehnikaülikoolis „Cultural Heritage and Universities. Universities and the cities: tension or co-operation?” 17.–18. aprillil 2008. Info teadusvõrgustiku kodulehel: <http://www.helsinki.fi/historia/ylhist/archive.html#10>

Reet Mägi: „University Museums in a University City: University of Tartu Museums in the Service of Local Community” Manchesteri ülikoolis UMACi rahvusvahelisel konverentsil „University Museums and the Community” 16.–20. septembril 2008. Konverentsi kodulehekül: <http://www.meeting.co.uk/confercare/umac2008/>

Reet Mägi: „The Heritage of the 200-year-old University Observatory in Tartu” ICOMOS rahvusvahelisel sümposiumil „Cultural Heritage. Astronomical Observatories (around 1900) – From Classical Astronomy to Modern Astrophysics” Hamburgis-Bergedorfis 14.–17. oktoobril 2008. Konverentsi kodulehekül: <http://www.math.uni-hamburg.de/spag/ign/events/icomos08.htm>

Sirje Sisask: „The educational role of the museum in teaching sciences” „33th Conference of the Association for Teacher Education in Europe” Brüsselis (Vrije Universiteit Brussel) 23.–27. augustil 2008

2009

Lea Leppik: „Educated elites in Estonia: materials and investigation” rahvusvahelisel seminaril Kesk-Euroopa ülikoolis Budapestis 16.–18. jaanuaril 2009

Lea Leppik: „Die Universität Dorpat 1802–1918” Deutschbaltisch-Estnischer Fördervereini korraldatud seminaril Lätis Liepājas 20.–21. aprillil 2009

Lea Leppik: „Tartu jäätmekäitlusest 19.–20. sajandi vahetusel” rahvusvahelisel moodsa ajaloo konverentsil Tallinnas 17. juunil 2009

Lea Leppik: „Die Universität Dorpat 1802–1918” Deutschbaltisch-Estnischer Fördervereini korraldatud seminaril Berliinis 31. oktoobril 2009

2010

Lea Leppik; Viljar Valder: „Museum in old Tartu observatory” koostöövõrgustiku UNIVERSEUM konverentsil „University Heritage: Present and Future” Uppsalas 17.–20. juunil 2010

Reet Mägi: „Tartu Old Observatory” Hansteeni sümposiumil Oslo Ülikoolis 3. novembril 2010

Karin Kollo; Reet Mägi: „National Report of Estonia for the Struve Geodetic Arc Conference” Struve geodeetilise kaare rahvusvahelise koordineerimiskomitee konverentsil Vilniuses 16. septembril 2010

Toomas Pung: „Konstantin Pokrovski — director of Tartu Observatory in 1908–1915” XXIV rahvusvahelisel Balti teadusajaloo konverentsil Tallinnas 8. oktoobril 2010